

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сьогодні філософсько-історична проблематика пронизує всі рівні суспільної свідомості. Історія і філософія історії розглядаються як один з улюблених об'єктів критики і дискусій, причому не лише фахівцями, але усіма мислячими людьми. Підсумки обговорення проблем сенсу, ідеї, напряму розвитку історії, її єдності чи множинності, механізму функціонування і способів пізнання виплискуються на сторінки періодичної печаті та в інші засоби масової інформації. В цілому це не дивно, адже філософія історії є унікальним взаємопроникненням загального і окремого, всесвітньої історії і життєвої долі окремого індивіда, загальнолюдських моральних, соціальних, культурних ідеалів і духовності, розчиненої в структурах повсякденності.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що філософія історії як специфічний розділ філософського знання є недостатньо вивченим проблемним полем: не повною мірою прояснений її статус як самостійної філософської дисципліни, нечітко окреслений предмет дослідження, недостатньо вивіреним категоріальний апарат.

Дискурс про «кінець» і кризу історії належить до загальних місць сучасної філософської думки – він став настільки загальноприйнятим, що більшість авторів останнім часом вже починають уникати прямого посилання на нього, вважаючи його самим собою зрозумілим. Але навіть останні новини з часом застарівають. Повідомлення про «кінець історії» також втратило свою новизну.

Перегляд методологічних основ філософсько-історичних досліджень у середині ХХ ст. був пов'язаний з «антропологічним поворотом», що став наслідком становлення і розвитку історії ментальностей. Незважаючи на визнані позитивні оцінки антропологічного повороту, багато дослідників вже давно почали помічати його мінуси: фрагментація досліджень, ухил до нарративу і втрата загального, зменшення пояснення за рахунок опису.

Нинішню кризу, на відміну від попередніх, зв'язують з «викликами» постмодерну, звично виділяючи серед них «лінгвістичний поворот» і залишаючи в тіні його антропологічний вимір.

Потреба в дослідженні проблем філософії історії витікає також з того факту, що за рідкісним винятком, фахівці-історики не схильні концентруватися на осмисленні специфіки свого ремесла, його методологічних особливостей, «переадресовуючи» ці питання філософам науки. В результаті виходить, що дві близькі за своєю природою дисципліни – філософія історії і історична наука – існують майже в ізоляції одна від одної: з одного боку, це фахівці-історики, які розроблюють свою

конкретну проблематику; з іншого – філософи історії, які займаються осмисленням методологічних і світоглядних питань історичного пізнання.

У такій інтелектуальній ситуації необхідно критично проаналізувати і осмислити провідні тенденції сучасної філософії історії, систематизувати круг нових проблем, які перед нею виникли, осмислити нові, нетривіальні способи конструювання історії і відношення до історичних джерел.

Наукова проблема полягає у філософському осмисленні нової історичної свідомості, здатної адекватно сприйняти зміни, що відбулися і здійснюються у світі, критично подолати європоцентристську перспективу, у створенні в цьому світлі нової історичної культури і нового образу історичної науки. Очевидно, що збереження за ремеслом історика гідного суспільного статусу неможливе без осмислення усіх наслідків різноманітних «поворотів», без створення нових теоретичних моделей і відновлення синтезуючого потенціалу історичного знання на новому рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Робота виконана в межах планової наукової теми кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Інноваційність у методології і технології наукового й соціального пізнання» (№0109U000194 затверджена на засіданні вченої ради університету, протокол №5 від 25.12.2008) та в рамках тематики наукових досліджень кафедри всесвітньої історії «Інноваційні методології історичних досліджень» (№0109U000195 затверджена на засіданні вченої ради університету, протокол №5 від 25.12.2008), керівником та виконавцем якої є дисертантка.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у системній типології сучасної філософії історії та у розкритті на цій основі тенденцій її розвитку, які зв'язують воедино її ключові підсистеми.

Реалізація поставленої мети передбачає формулювання та вирішення науково-дослідницьких завдань:

- дослідити стан теорії філософії історії у вітчизняній та зарубіжній науці у сучасному ідейному контексті;
- здійснити позиціонування філософії історії як самостійної наукової дисципліни, визначити об'єкт і предмет філософії історії;
- охарактеризувати філософію історії з позицій системного підходу та виділити ключові підсистеми сучасної філософії історії;
- надати розгорнуту характеристику і конструктивну оцінку науково-дослідницькій та методологічній діяльності історичної школи «Анналів», спрямованої на розуміння ментальності як основи пізнавальної теорії;
- окреслити основні сучасні напрямки дослідження історичної реальності, що склалися в історичній антропології;

- проаналізувати специфіку когнітивної стратегії антропологічної методології вивчення історичних процесів у межах неklasичної ментальної підсистеми філософії історії;

- прояснити сутність і механізм постмодерністських інновацій в філософії історії, реконструювати загальний рух думки провідних теоретиків постмодернізму в процесі обґрунтування основ нової підсистеми філософії історії;

- показати особливості теорії і практики постмодерністської деконструкції та конструкції історії, межі й можливості застосування постмодерністського підходу до дослідження історичних процесів;

- виявити специфіку предмета й дослідницької стратегії постмодернізму з позиції «піднесеного історичного досвіду»;

- співвіднести методологічні протиріччя і точки перетину між класичним трактуванням історичного процесу, неklasичною ментальною та постмодерністською підсистемами, довести можливість виведення «серединної позиції» в процесі формування постнеокласичної підсистеми філософії історії;

- розкрити нові підходи до вивчення історичної реальності, що склалися в постнеокласичній філософії історії;

- обґрунтувати існування когнітивної стратегії постнеокласичної підсистеми філософії історії.

Об’єктом дослідження є сучасна філософія історії, яка розглядається у системному вимірі.

Предмет дослідження – типологія сучасної системи філософії історії.

Методологічні основи та методи дисертаційного дослідження. Робота виконана в руслі системного підходу, розробленого в межах параметричної загальної теорії систем. Його використання надало можливість запропонувати типологію системи філософії історії взагалі та системи сучасної філософії історії зокрема. Системний синтез дозволив здійснити концептуальну інтерпретацію неklasичної ментальної, постмодерністської й постнеокласичної підсистем сучасної системи філософії історії, охарактеризувати виділені підсистеми у відповідності з системними дескрипторами.

В якості методологічної основи виступає також когнітивний підхід і принцип парадигмального оформлення наукового знання. Дослідження було проведене в контексті тих уявлень про наукове історичне пізнання, згідно яким його розвиток супроводжувався не плавним кумулятивним накопленням історичних знань, а когнітивними проривами, зміною парадигм, одних стилів наукового мислення іншими, появою нових моделей наукового дослідження, їх конкуренцією й домінуванням на

етапах історії. Однак відповідно до філософсько-історичної спрямованості дисертаційного дослідження термін «наукова революція» замінюється на тотожне йому поняття «повороту» (антропологічного, лінгвістичного).

Парадигмальне бачення розвитку наукового знання доповнюється у роботі теорією його історичних етапів, фіксуючі наявність класичного, некласичного та постнекласичного періодів розвитку науки. Методологічною основою дослідження є також принцип плюралізації еталонів науковості, згідно якому дослідницькі практики в історичному пізнанні не можуть бути зведені до одного стандарту, однак можлива їх наукова типологія.

В дисертаційній роботі були використані такі конкретно-наукові методи: метод порівняльно-історичного аналізу для дослідження ідей, що виникли в ході розвитку філософії історії від пропедевтичного до сучасного стану; метод логіко-теоретичного аналізу для вивчення внутрішньої структури ключових підсистем сучасної філософії історії; метод логіко-історичної реконструкції в аспекті прояснення принципіальних положень різних підсистем з метою їх подальшого співставлення; метод синтетичної редукції для виведення системних компонентів постнеокласичної підсистеми.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в українській філософії історії на основі системного підходу запропонована типологія сучасної філософії історії, виокремлено її основні підсистеми.

Вперше:

- здійснена системна типологія сучасної філософії історії, виокремлено та проаналізовані її ключові пізнавальні конфігурації: некласична ментальна підсистема, яка виросла з надр школи «Анналів» і споріднених їй напрямків – історичної антропології, історії повсякденності, мікроісторії; постмодерністська підсистема, яка стала наслідком «лінгвістичного повороту» в філософії історії, пов'язана з затвердженням принципів деконструкції, інтертекстуальності, наративізму. По характеру концепту, структури і субстрату вказані підсистеми класифіковані як варіанти відповідно онтологічної та епістемологічної підсистем філософії історії;

- з'ясовано, що в контексті загальних атрибутивних ознак науковості історичного дослідження в межах основних підсистем сучасної філософії історії їх трактування відрізняється значними модифікаціями, що дозволяє говорити про наявність в кожній підсистемі своїх еталонів науковості й наборів когнітивних принципів, які сформувалися в рамках особливих стилів історичного мислення;

- виокремленні нові основні концепти когнітивної стратегії й принципи наукового дослідження, запропоновані постнеокласичною

підсистемою філософії історії: історизму, об'єктивізму та холізму. Запропонована характеристика постнеокласичної підсистеми філософії історії: концепт – принципи історизму, об'єктивізму і холізму, структура – теорії середнього рівня, субстрат – категорії «інтертекстуальності» тексту й історичного контексту.

Уточнено:

– стан неокласичної ментальної підсистеми філософії історії у її сучасному вигляді, яка здійснює відмову від холізму, акцентуючи увагу не на метанаративі, а на наративі окремих історичних подій. Наративи не вплаваються один з одним, а поєднуються за типом мозаїки і, знаходячись у взаємній координації, залишаються окремими сутностями. Ці окремі сутності взагалі можуть не бути наративами, які школі «Анналів» в принципі не притаманні. Еволюційний ряд історії замінюється структурним, події або процеси розчленовуються не на хронологічні етапи, а на структурні елементи - ментальності, вибір яких цілком залежить від волі самого дослідника, а саме так створюється картина «тотальної» історії;

– принципи постмодерністської підсистеми філософії історії пов'язані з усвідомленням вирішальної ролі мови у створенні історичного дисциплінарного дискурсу. Головним наслідком «лінгвістичного повороту» в історії є неможливість прямого доступу до історичної реальності: представлена в різних варіантах мовної репрезентації, вона завжди вже витлумачена. Якщо будь-якому розумінню реальності передують формуючий вплив мови, то незбійна множинність історичних реальностей – мовних ігор та їх інтерпретацій. Акцентована метафоричність мови істориків, яка призводить до реіфікації понять, що набувають самостійного буття. На базі аналізу праць провідних теоретиків постмодерністської філософії історії показане, що залежність історика від сучасності не тільки світоглядна, але й лінгвістична;

– специфіка методологічної ситуації, що склалася в сучасній філософії історії, характеризується переходом від моністичної інтерпретації історії до плюралістичної, методологічним сепаратизмом й мультиплікативністю дослідницьких практик;

– ознаменування сучасної фази розвитку філософії історії співіснуванням трьох її ключових парадигм – класичної, неокласичної ментальної та постмодерністської. Незважаючи на всі відмінності між ними, ці пізнавальні конфігурації є не взаємовиключними, а доповняльними. Частково вони пересікаються між собою, переходять одна в одну, а в окремих випадках протистоять одна одній. Однак разом ці підходи допомагають глибше та з різних точок зору досліджувати сутність історичного пізнання.

Отримало подальший розвиток:

– розгляд філософії історії у складі трьох основних підсистем – онтологічної, епістемологічної та аксіологічної. Кожна з них спеціалізується на власному колі проблем, має предметну область та теоретико-методологічний інструментарій. Варіативність концепту, структури і субстрату провокує існування безлічі їх субсистем. При цьому кожна підсистема й субсистема філософії історії здійснює передусім власну домінуючу дослідження історії, але містить в собі аспекти інших систем філософії історії;

– розуміння завдань філософії історії в експлікації сутнісного змісту, процесуальної форми та сенсу історії. Філософія історії зосереджена не на історії як особливому роду реальності, обмеженій рамками минулого, а на історичному знанні та пізнанні;

– обґрунтування критичного розгляду справжніх методологічних вад дослідження історії, які завдяки фіксації на них уваги постмодернізмом притягують сьогодні потрібну увагу філософії історії. Історичний твір підкорюється вимогам поезики та риторики і в цьому сенсі є літературним текстом з притаманним йому «сюжетом», мова володіє здатністю структурного впливу на своїх конкретних «носіїв», а тексти минулого містять в собі ряд прихованих та неусвідомлених смислових рівнів, які потребують розшифровки;

– констатування пагубності розриву між «історією істориків» та «історією філософів» в контексті пошуку синтетичних тенденцій на «території історичного». На шляху їх зближення в процесі освоєння єдиного історичного досвіду пріоритет віддається філософському осмисленню історичного знання, але з урахуванням принципової значущості поглядів на історію самих істориків.

Практичне значення одержаних результатів полягає, насамперед, в тому, що вони дають можливість поглибити розуміння сучасних трансформацій філософії історії. Дисертаційна робота виконана в руслі філософії історії, на межі з методологією конкретних історичних досліджень. Її основні положення і висновки можуть бути використані у викладацькій практиці при читанні лекцій з філософії історії, соціальної філософії, методики та методології історичних досліджень, філософської та історичної антропології. Зміст дисертації може бути основою для самостійного навчального курсу з сучасної філософії історії. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані при написанні підручників, курсів лекцій, навчально-методичних програм для підготовки фахівців з філософії, історії та суміжних спеціальностей гуманітарного циклу.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дисертації докладалися на методологічних семінарах кафедри філософії та соціології, наукових семінарах кафедри всесвітньої історії Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», доповідалися на засіданнях Санкт-Петербурзького відділення Російського філософського товариства (Санкт-Петербург, 2003 р.), на ряді міжнародних та загальноукраїнських конференцій, науково-практичних семінарах університетів і академій України: «Історичний досвід та сучасність» (Одеса, 1997, 1998, 2002, 2003, 2004, 2005 рр.), «Розвиток історичного мислення як засіб формування особистості, її інтелекту та творчих здібностей» (Одеса, 1999 р.), «Удосконалення підготовки фахівців» (Одеса, 2001, 2002 рр.), «Роль антропологічного фактора в освітніх технологіях XXI століття» (Полтава, 2002 р.), «Перспективные разработки науки и техники» (Белгород–Днепропетровск, 2004 р.), «Науковий потенціал світу 2004» (Дніпропетровськ, 2004 р.), «Історіосфера» (Одеса – Кишинів, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010 рр.), «Традиції та інновації в науці та освіті XXI століття» (Одеса, 2010 р.).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлені у монографії дисертантки «Філософія історії: типи та моделі» (13,49 др. арк.), 22-х статтях у фахових виданнях, затверджених ВАК України (1 у співавторстві), (11,2 др. арк.), 4-х підручниках та навчальних посібниках (2 у співавторстві), 24-х статтях в інших наукових збірках та матеріалах конференцій. У спільних публікаціях внесок співавторів рівновеликий.

Структура дисертації обумовлена метою і завданнями дослідження та відображає логічну послідовність вивчених питань. Робота складається зі вступу, 4-х розділів, які містять 12 підрозділів, а також висновків і списку використаних джерел.

Обсяг дисертації – 357 сторінок. Список використаних джерел містить 528 найменувань та займає 54 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, зв'язок роботи з науково-дослідницькими темами, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет, охарактеризовані методологічні основи та основні методи дослідження, розкрита та деталізована новизна одержаних результатів, їх практичне значення, наведені дані про апробацію та публікацію результатів дослідження, окреслюється структура та обсяг роботи.

У першому розділі «**Методологічні основи дослідження філософії історії**» надається розгорнута характеристика філософії історії як самостійної філософської дисципліни, розглянуті абстракції філософії історії різних рівнів узагальнення, запропоноване визначення об'єкту та предмету філософії історії, здійснений аналіз філософії історії з позиції системного підходу.

Підрозділ 1.1. «*Розробка теорії філософії історії у вітчизняній та зарубіжній науці*» надає аналітичний огляд стану розробки теорії філософії історії в українській та світовій практиці.

Осмилення проблем історичного пізнання, його теоретичних і методологічних аспектів, відрізняється значною різноплановістю. Вітчизняним науковим співтовариством була проведена серйозна дослідницька робота, створені узагальнюючі праці з філософії та методології історії, в яких увага була сконцентрована на вузлових питаннях теорії історичного процесу і пізнання. Серед радянських вчених, які плідно працювали у цій галузі, потрібно відзначити імена М. А. Барга, А. В. Гулиги, В. А. Дьякова, І. Д. Ковальченко, Е. М. Лооне, А. І. Ракітова, Б. Г. Могильницького.

Сьогоднішня ситуація в філософії історії обумовлена необхідністю комунікації, інтелектуального обміну зі світовою філософською традицією, націлена на вдумливе осмилення притаманних їй здобутків та недоліків. Саме такий підхід продемонстрований у працях, створених за останні десятиліття. До їх числа можна віднести праці В. П. Візгіна, І. А. Гобозова, А. Я. Гуревича, Г. І. Зверєвої, М. Є. Копосова, О. М. Медушевої, В. М. Межуєва, О. С. Панаріна, А. В. Полетаєва, Л. П. Репіної, В. І. Стрелкова, К. В. Хвостової.

Українська традиція філософсько-історичної думки представлена передусім І. В. Бойченко. Він виділяє класичну, некласичну та постнекласичну парадигми філософії історії. В рамках останньої виокремлюються дві основні версії: тоталогічна, засновником якої є В. В. Кизима, та монадологічна, започаткована у працях І. В. Бойченка.

Увага української філософської думки зосереджена на проблемах осмилення витоків сучасної цивілізації, української долі в світовій історії та «кінця історії», що плідно розглядаються такими авторами, як М. В. Попович, І. В. Бичко, В. Г. Табачковський, В. І. Шинкарук, Т. І. Ящук. При формулюванні характерних рис нової постнеокласичної філософії історії значну роль для дисертаційного дослідження зіграли новітні доробки українських філософів. Головні напрямки розвитку науки на межі ХХ – ХХІ століття, зміни у методології наукових досліджень сформульовані у працях А. І. Кавалерова. Структурна системність суспільствознавчих наук доведена М. М. Мокляком. Проблеми

постнеокласичної раціональності як форми рефлексивного осмислення наукового пізнання висвітлюються у роботах О. П. Пунченко. Філософський аналіз напрямків сучасних трансформацій методологічної свідомості, запропонований В. В. Ільїним, був використаний для формулювання обріїв нової історичної свідомості. Питання постнеокласичної метафізики історії розроблені О. В. Халапсісом.

При аналізі можливостей застосування синергетичних концепцій у філософії історії використовувались роботи М. С. Дмитрієвої, в яких висвітлені багатопланові аспекти наукової парадигми, що інтенсивно розвивається та перебуває в процесі становлення. Особливу роль зіграв порівняльний аналіз моделей синергетики та історії розвитку науки, здійснений в дусі новітніх прийомів сучасної методології. Необхідними для розуміння основних принципів методології синергетики в філософії, а також стратегії вивчення людської діяльності стали праці І. В. Єршової-Бабенко.

Наукова література, присвячена осмисленню ідейної спадщини ментальної філософії історії, зумовила напрямок та поле дисертаційного дослідження. Передусім це праці засновників школи – Марка Блока та Люсьєна Февра, а також їх послідовників другої та третьої генерації істориків ментальностей. Серед них були використані роботи Ж. Ле Гоффа, Ж. Дюбі та А. Бюрґєра, в яких містяться роздуми про професію історика, природу та завдання історичної науки, спроби рефлексії та самоаналізу. Значна увага була приділена конкретним прикладам втілення антропологічної методології у дослідженні історичних процесів. Аналіз праць Е. Леруа Ладюрі, Н. З. Девіс, Р. Дарнтон, К. Гінзбурга надав можливість виокремити загальні та унікальні методи історичного дослідження, які пропонує ментальна філософія історії. Також була використана література, присвячена історії «Нової історичної науки», розгляду еволюції її методів. У цьому ракурсі можна виділити роботи А. Я. Гуревича, Ю. Л. Безсмертного, П. Берка, М. Крома. Апологія ментальної філософії історії доповнена окремими критично-спрямованими розумами, оскільки незважаючи на загальноновизнані позитивні оцінки антропологічного повороту, багато вчених вже звертали увагу на його «мінуси».

Вагомий блок наукової літератури пов'язаний з осмисленням феномену постмодернізму. В першу чергу це праці творців цього інтелектуального руху – Х. Уайта, Х. Келлера, С. Банна, Л. Госсмана, Д. Ла Капра, Ф. Анкерсмита. Серед багатьох досліджень, які аналізують постмодернізм, найбільшу роль для роботи зіграли праці П. Козловські та І. Хассана. Російські дослідники І. П. Ільїн, М. О. Кукарцева, В. І. Стрелков, Є. Г. Трубіна висвітлюють проблематику постмодернізму в різних, у тому

числі й історіографічних ракурсах. В Україні нещодавно з'явилась низка досліджень Ю. В. Павлова, О. Н. Перепелиці, К. В. Кислюка, присвячених різним аспектам постмодерністської парадигми.

Завершальним блоком літератури по темі дослідження були праці, присвячені осмисленню синтетичних тенденцій в сучасній філософії історії. Ідея міжпарадигмального синтезу в філософії історії ще нова та не отримала розгорнутого обґрунтування. Однак її постановку можна знайти в роботах, у яких розглядаються аспекти міждисциплінарності в історичній науці і проблематика історіографічного синтезу. В цьому плані слід виділити праці А. Я. Гуревича, О. М. Медушевської, Л. П. Репіної, Дж. Тоша. В них закладаються основи міждисциплінарної кооперації в сфері соціально-гуманітарного пізнання, обговорюється тематика «історичного синтезу».

Огляд стану розробки теорії філософії історії у вітчизняній та світовій практиці дозволяє стверджувати, що історико-філософський аспект філософії історії розроблений в науковій літературі достатньо широко. Разом з тим історичне дослідження як когнітивна діяльність в рамках різних соціокультурних контекстів, типів наукової раціональності та стилів історичного мислення, поки ще не стало предметом філософського осмислення. Методологічні сюжети, які мають відношення до теми дисертації, розглядаються багатьма дослідниками неоднозначно, що створює в сучасній філософії історії проблемне поле інтелектуальної напруги.

Підрозділ 1.2. «Тематизація проблем філософії історії у світлі системного підходу» здійснює визначення об'єкту та предмету філософії історії з позицій системного підходу. Суть системного підходу розуміється як напрям дослідження від властивостей і стосунків як особливого роду речей до власне речей. Стосовно визначення системи це означає, що системний підхід припускає послідовне дослідження концепту системи, її структури і елементів. Система розуміється як річ чи безліч речей, на якій реалізовано якесь відношення із заздалегідь фіксованими властивостями. Задається система філософії історії і системи її різних типів.

Система філософії історії є відкритою і варіативною, здатною включати нове знання на рівні субстрату, структури чи концепту. Зберігається деяка «не цілком визначеність» в змістовному відношенні для структури, субстрату і концепту цієї системи. Вона поступово знижується по мірі заповнення новою інформацією системних компонентів. В ході цього процесу система філософії історії набуває змістовної точності й повноти. Формування підсистем різних типів філософії історії не лише надає змістовну точність і повноту системі філософії історії, але й ілюструє пересічні процеси диференціації та інтеграції філософського знання.

Обґрунтовано, що філософія історії є самостійною філософською дисципліною, яка підкоряється характерним для філософії правилам осмислення світу. Абстракції філософії історії бувають різних рівнів узагальнення: чим вище рівень філософської рефлексії, на який виходить дослідник, тим більше абстрактною стає історична реальність. Разом з тим, абстракції філософії історії бувають різних форм вираження: шукати ідею історії при дотриманні абсолютної суворості пояснювальної теорії можна в будь-якому сегменті об'єктивної або суб'єктивної реальності, в області міфологічного або езотеричного знання.

Філософія історії бівалентна: вона є концептуальною побудовою онтології, гносеології і аксіології історії і, одночасно, емпіричне узагальнення даних інших наук. Об'єктом філософії історії виступає тотальність історичних фактів і закономірностей. Предмет філософії історії – знання про загальні, первинні витoki і причини всесвітньої або будь-якої локальної історії; знання про сенс, фундаментальну періодизацію і процесуальну форму історії; знання про методологію пізнання історії. Змістом предмета філософії історії є взаємно детерміновані процеси філософського пошуку, що закономірно змінюються від загальних філософсько-історичних понять і підстав, які дозволяють міркувати про історію в специфічних термінах стадій і фаз історичного розвитку, до формування і дослідження специфічної мови історії.

Задається поділ системи філософії історії на онтологічну, епістемологічну та аксіологічну підсистеми. Ці підсистеми виконують в системі філософії історії функції адаптації системи до нового знання, поглинання знову виниклого знання, розвитку, стабілізації. Онтологічна підсистема філософії історії має своїм концептом встановлення суті, сенсу і логіки буття історії як фрагмента об'єктивної (суб'єктивної) реальності, тобто створення загальної теорії історії на основі єдиного пояснювального принципу; структурою – онтологічне відношення; субстратом – загальний план і процесуальну форму тотальності історичного. Епістемологічна підсистема філософії історії має своїм концептом пізнання законів і тенденцій минулого, сьогодення й майбутнього історичного; пізнання можливих евристичних принципів історичного дослідження; структурою – гносеологічне відношення; субстратом – пізнавальну «якісність» тотальності історичного. Аксіологічна підсистема філософії історії має своїм концептом встановлення цінності історії і в історії; структурою – оцінне відношення, субстратом – ідеал і належне тотальності історичного. Кожна задана підсистема філософії історії містить в собі аспекти інших типів філософії історії. Зберігаючи сутнісну приналежність до своєї системи, кожна підсистема обирає специфічну домінуючу категорію дослідження історії та реалізує себе в особливих філософсько-історичних категоріях.

«Якість» створюваних філософсько-історичних концепцій і отриманих результатів аналізу залежить не лише від типу, але і від рівня філософської рефлексії, доступної дослідникові.

У підрозділі 1.3. «Основні риси сучасної системи філософії історії» доводиться, що основним визначальним моментом сучасного філософсько-історичного знання є перехід області досліджень від модернізму до постмодернізму, поєднання останнього з історією ментальностей, історичною антропологією та складання контурів нової постнеокласичної парадигми.

Методологія філософії історії як особливий спосіб бачення і організації дослідження зачіпає релевантні сфери філософії й історії та утворює область їх перетину. Властивості об'єкту філософії історії (мінливість, вплив суб'єкта, інтенціональний характер поведінки суб'єкта, його ментальність, здатність до саморефлексії, багатофакторність природи соціуму, дія зворотних зв'язків) роблять його дуже пластичним і визначають способи його пізнання. Через це філософія історії завжди повинна дотримуватися загальних правил: надавати можливість природно упорядковувати емпіричний матеріал відповідно до доведених філософських викладень; створювати теорії і теоретичні інструменти, в цілому адекватні специфіці історичної дійсності; релевантні епістемологічні теорії повинні не лише описувати історичні структури, що взагалі не є обов'язковим у філософсько-історичних конструкціях, але розкривати глибинну динаміку цих структур.

У другому розділі «**Некласична ментальна підсистема філософії історії**» проаналізована ментальна філософія історії з позицій системного підходу. Констатована сутність «антропологічного повороту», здійсненого ментальною підсистемою філософії історії, яка може бути зведена до поєднання трьох головних ідей: критики традиційного класичного співвідношення між істориком, історичним пам'ятником і фактом історії; намаганням створити тотальну історію, яка мала б об'єднувати всі аспекти діяльності людських суспільств; міждисциплінарною практикою, яка активно втілюється в тканину історичної науки.

У підрозділі 2.1. «*Ментальність як основа пізнавальної теорії*» розглянутий процес становлення та еволюції однієї з провідних онтологічних підсистем сучасної системи філософії історії – ментальної філософії історії, що розробляється школою «Анналів» та її послідовниками. Аналізуються ключові теоретичні та практичні розробки засновників ментальної філософії історії. Її виникнення було своєрідною реакцією на позитивістські погляди на історію, тому головним завданням її представників, починаючи з М. Блока та Л. Февра, стало обґрунтування нових, контрпозитивістських принципів історичного пізнання. З цією

метою історики-анналісти вели невинні «бої за історію», за «нову історичну науку» в їх розумінні – «науку про людину». Стрижнем всієї їх творчої діяльності стало повернення історичному знанню втраченого ним гуманістичного змісту, насичення історії проблематикою, пов'язаною з життям сучасного суспільства, диктованою корінними, глибинними запитами цивілізації, до якої належить історик.

Створена анналістами «нова історична наука» несла в собі первинний потужний антропологічний заряд. Вона виходила з визначальної тези, що історія не відбувається поза людиною, без її безпосередньої участі. Трактвана таким чином історична наука кардинально переорієнтувалася у своїх дослідницьких цілях та преференціях. Вона перестала бути наукою, яка вивчає «мертві тексти» або «спорохнілі речі». Вона тепер не займалась «вивченням минулого», а перетворилась на спеціалізовану «науку про людину» – людину у суспільстві, у соціальній групі, людину у часі.

Іншою відмітною рисою ментальної філософії історії стала відмова її представників від традиційної «історії-оповідання», при якій минуле якби спонтанно «розповідається» самими джерелами на користь проблемної історії-інтерпретації. «Історія-проблема» – таким є дослідницьке кредо анналістів. Їх поєднує розуміння того, що вчений починає свою працю зовсім не зі збору «сирого» матеріалу, а з формулювання проблеми. Постановка проблеми – це початок і кінець будь-якого історичного дослідження. Де немає проблем, там немає історії.

Таке домінування проблеми передбачає необхідність розуміння, але розуміння не в сенсі «вжиття» в «дух епохи», а в сенсі дослідницького проникнення в суть досліджуваного явища. Шлях до досягнення минулого йде не через пасивне перерахування історичних фактів, пов'язаних між собою лише хронологічною послідовністю, а через інтенсифікацію пізнавальних зусиль вченого-історика. Ніяке нове дослідження неможливе без його інтелектуальної активності. Цілеспрямований пошук нової, багатообіцяючої проблематики складає квінтесенцію його творчості.

Головною метою філософсько-історичних досліджень «Анналів» стає створення картини «тотальної» історії. Від поверхні явищ до незвіданих глибин колективного несвідомого (чи неусвідомленого) – такий магістральний шлях анналістів. Вони створили онтологічний варіант філософсько-історичної картини світу в його ментальній підсистемі, концептом цієї системи є виявлення суті тотальності історичного на основі застосування принципу історичної ментальності. Структурний компонент цієї підсистеми амбівалентний: відношення може бути задане як рух від об'єкту до суб'єкта і від суб'єкта до об'єкту. Відповідно до структури

змінюється і субстрат: колективні уявлення М. Блока, розумовий інструментарій Л. Февра, час великої тривалості Ф. Броделя.

У підрозділі 2.2. «Сучасні теоретичні пошуки історичної антропології в межах від макро- до мікроісторії» встановлюється наявність щонайменше двох трактувань або двох програм історичної антропології в сучасній науці. Одне трактування пов'язане з традицією школи «Анналів», для нього характерно бачити в історичній антропології «нову історичну науку» в цілому, а сам її предмет представляти у вигляді стійких, існуючих в тривалій часовій протяжності структур повсякденності. Інший варіант розуміння історичної антропології представлений прибічниками мікроісторії, а також дослідниками історії повсякденності. У цій версії історична антропологія постає лише як один з напрямів соціальної (соціокультурної) історії, а в якості інструменту дослідження пропонується «соціальний мікроскоп». В обох трактуваннях історичній антропології властиві загальні риси: міждисциплінарний характер, плідна взаємодія з соціальними науками, установка на відкриття інакості минулих епох, несхожості їх одна на одну і на наш час, специфіка у сфері проблематики, особлива увага до символіки повсякденного життя, манер поведінки, звичок, жестів, ритуалів і церемоній.

У підрозділі встановлено, що історична антропологія як методологія вивчення минулого пропонує внутрішньо надзвичайно динамічну субсистему філософії історії. Складові та об'єкти конкретних досліджень цієї субсистеми можуть змінюватися, однак типологічні ознаки залишаються стійкими. Можна стверджувати, що історична антропологія створила власну субсистему онтологічної підсистеми філософії історії. Концептом цієї системи є інтерпретація соціальної взаємодії в суспільстві в термінах норм і категорій цього суспільства. Структура може бути визначена як історія повторювальних та унікальних звичок (соціальних, символічних, побутових). Субстратом стають поняття картини світу і «соціального мікроскопу».

Підрозділ 2.3. «Антропологічна методологія вивчення історичних процесів» узагальнює основи пізнавальної теорії ментальної філософії історії.

Трактування ментальності як основи пізнавальної теорії створює комплекс протиріч. Перше протиріччя – співвідношення усвідомленого і неусвідомленого. Вони або зливаються, або протиставляються один одному. Усвідомлене – всяке явне, неусвідомлене – всяке неявне. Явне – означає кимось зрозуміле. Якщо зрозуміле, то суб'єктивне. Якщо суб'єктивне, то ідеологічне. Неусвідомлене – ірраціональне, суперечливе. Воно ще не зрозуміле і тому позбавлене ідеології. Відсутність ідеології означає правдивість. Таким чином, протиставляється брехня усвідомленого

і правда неусвідомленого. Протиріччя полягає в тому, що «справжня» людина відкривається поза осмисленим нею досвідом. Таким чином історична антропологія в сучасному вигляді вивчає не людину, а її відсутність.

Друге протиріччя полягає у відношенні між джерелами і історичною реальністю. Ставиться мета – відтворення справжньої історичної дійсності. Спиратися потрібно на джерела, але їм немає довіри. Виникає «гносеологічна петля»: без джерел не можна, але і з ними не вирішується проблема відтворення реальності минулого. Вихід з цієї ситуації історична антропологія бачить в тому, щоб мислити історію як проблему. Тобто, справжня історія розкривається у позаджерельному знанні.

Третє протиріччя – у відношенні між питаннями історика і відповідями джерел. Питання історика – від сьогодення, відповіді джерел – від минулого. Але історик не може знати відповіді від минулого. В питаннях історика вже допускається перед-знання цих відповідей. Таким чином, пряма система запитань-відповідей історичної антропології – це своєрідний рух по колу. Він повторюватиметься до тих пір, поки існує минуле як апіорна даність.

Основною пізнавальною трудностю сучасної історичної антропології стає суб'єктивізм в теоретичному методі. Історична антропологія стає близькою досвіду постмодернізму

У третьому розділі **«Постмодерністська підсистема філософії історії»** виявляються три круги взаємозв'язаних проблем постмодерністської філософії історії: розуміння тексту як мовного явища і як об'єктивної реальності; співвідношення об'єктивної історичної реальності й реальності тексту історичного наративу; співвідношення художньої реальності та об'єктивної реальності.

У підрозділі 3.1. *«Основи постмодерністської філософії історії Х. Уайта»* досліджуються епістемологічні характеристики тропологічної теорії історичного пізнання. Хейден Уайт пропонує карту фундаментальних змін в структурі історичної уяви ХІХ ст., за допомогою якої можна орієнтуватися в гігантському універсумі історичного дискурсу і виявляти можливі стилі історичного мислення. Карта складається з 5 рівнів концептуалізації і особливого рівня тропологічної стратегії. П'ять рівнів історичної концептуалізації – це хроніка, оповідання (розповідь), сюжетний аргумент (естетика), пояснювальний аргумент (наука), ідеологічна імплікація (етика). Перші два рівні Х. Уайт називає примітивними, але необхідними елементами історичного дослідження. Ці елементи здійснюють процеси селекції і обробки історичних даних для того, щоб історичне джерело стало більш релевантним сучасній читацькій аудиторії. Історична робота з цих позицій є спроба свого роду медіації між

полемічним характером історичного дослідження, необробленим історичним свідомством і читачем.

Х. Уайт стверджує, що історики конструюють історичне поле так само, як лінгвіст конструює нову мову. Історик конструює лінгвістичний протокол, наповнений поняттями, що дозволяють характеризувати історичне поле і його елементи в його власних термінах і підготувати його до релевантної репрезентації, пояснення та інтерпретації. Операція пре-фігурації як пре-когнітивна і пре-критична – це поетичний акт свідомості історика, він утілюється у вербальних моделях історичного пояснення та репрезентації і є тропологічною стратегією. Цей акт конститує концепцію майбутнього дослідження: створює об'єкт аналізу і модальність стратегій цього аналізу. Таких стратегій Уайт виділяє чотири і називає їх тропами по аналогії із тропами поетичної мови. Чотири тропи (метонімія, синекдоха, метафора, іронія) дозволяють виробити характеристику шуканих історичних об'єктів в різних типах образного дискурсу. Х. Уайт вважає, що вони потрібні для розуміння операцій, за допомогою яких зміст історичного досвіду, що чинить опір опису у великих масивах прозаїчної репрезентації, може бути пре-фігуративне організований і підготовлений для свідомого дослідження. Для «реалістичної» репрезентації і інтерпретації дійсності необхідно передусім визначити домінуючий поетичний троп, в якому протікає дискурс. Тропи керують роботою дослідника від початкового аналізу до фінального тексту.

Х. Уайт ототожнює роботу історика з роботою художника. Історик повинен побачити в історичному процесі ритм, тему, інтонацію, побудову, тобто певний поетичний троп. Тропологічна стратегія трактується як основа історичної інтерпретації. Наративні тексти постмодерністської філософії історії мають метафізичне відношення до самих себе і стимулюють процедури інтерпретації історії. Наративні інтерпретації взаємно визначають одна одну і ідентифікуються як «інтертекстуальні стосунки». Максимальна ясність досягається множинністю історичних інтерпретацій. Немає історії у власному значенні слова, яка одночасно не була б філософією історії; усі моделі історіографії є формами поетичних інсайтів (тропів), які неусвідомлено передують темі філософсько-історичного дослідження і визначають стратегію історичного пояснення; немає підстав проголошувати перевагу однієї з вказаних дослідницьких моделей над іншою як найбільш реалістичною. Уайт створив особливу субсистему епістемологічної постмодерністської підсистеми філософії історії. Концептом цієї субсистеми виступає літературознавчий принцип дослідження текстів, структурою – тропологічна заданість методу, субстратом – ті категорії, які виходять у результаті: пре-фігурація, тропологічна стратегія. Субстанцією, предметною областю є текст.

Реалізується складний міждисциплінарний синтез філософії й літератури, підсумком якого стають тексти історичних наративів, що розуміються одночасно як дискурс, аналіз історії та оповідання.

Підрозділ 3.2. *«Постмодерністський підхід до дослідження історичних процесів та подій»* аналізує трактування постмодерністською філософією історії проблем референціальності і риторичності історичного тексту, співвідношення тексту і контексту, історичної репрезентації, професійної ідентичності історика. Текстуалістський аргумент, перетворення значної частини референціальної сторони історії виключно на її репрезентативну і наративну (інтерпретаційну) сторони стає загальною основою у працях постмодерністських філософів історії Х. Келлнера, С. Банна, Д. Ла Капра та Л. Госсмана.

Постмодерністський підхід сконцентровується на тому, щоб зберегти референціальність, якій під впливом наростаючого інтересу до риторики загрожує майже повне зникнення. Ханс Келлнер виходить зі встановленої Уайтом дистинкції історії й хроніки: на відміну від хроніки історія завжди має бути оформлена наративно, тобто мати відому структуру «початок-середина-кінець». В наративі відбувається необхідна селекція і організація фактів, а опис фактів фігуративне закодований так, що їх інтерпретація стає «жнивими» їх значень. Х. Келлнер вважає, що сучасна філософія історії повинна здійснити загальну ре-атестацію риторичної філософії історії, що структуризація риторичних кодів є фундаментальною характеристикою дискурсивної роботи історика. Він балансує на межі дистинкції історії і літератури, факту і вигадки та підкреслює, що постмодерністська філософія історії, вивчаючи питання історичної репрезентації, об'єднана інтересом до тексту історії, а текст може бути отриманий тільки завдяки «викривленню» історії. Текст повинен розглядатися як засіб історичного аналізу, що вимагається історичним дискурсом, і одночасно як пристосування, яким дискурс проголошує себе репрезентованим реальності. Філософія історії Х. Келлнера є риторичною системою епістемологічної постмодерністської підсистеми філософії історії. Її концептом виступає риторичний підхід до філософсько-історичних досліджень, структурою – літературознавчі когнітивні структури, субстратом – категорії «письмо читача» та авторська інтенція.

Лайонел Госсман приходить до висновку, що історичний наратив конститується не на самій реальності й не на враженнях від неї, а на тих значеннях, які історики власними діями трансформують в символи. Тезу Л. Госсмана продовжує Стівен Банн, який стверджує, що немає помітнішої риси тексту, ніж референціальність, вона гарантує дистинкцію історії і вигадки. Якщо ж ця дистинкція зникне, то вигадка і історія перетворяться на колапс і будуть невід'ємні одна від одної. Так само як і Х. Келлнер,

С. Банн підкреслює риторичний характер історичного наративу, але, на відміну від Х. Келлнера, не здійснює свої дослідження на межі знищення референціальності, а ретельно піклується про її наявність. Філософію історії Госсмана-Банна можна класифікувати як референціальну субсистему епістемологічної постмодерністської підсистеми філософії історії. Її концептом виступає референціальний підхід до філософсько-історичних досліджень, структурою – раціональність історичного аргументу, субстратом – миттєво-емоційний контакт.

Домінік Ла Капра приходить до нової редакції ролі історичного наративу в інтерпретації історії. Він вважає, що контекст – це рід тексту і не може бути основою редукаціоністського прочитання тексту. Контекст провокує існування проблем, аналогічних проблемі «текстуальності», а вирішення загальної проблеми історичного розуміння є поле обговорення взаємин тексту і ланцюга доречних контекстів. Д. Ла Капра заперечує поняття контексту як синхронічного цілого, розташованого у визначеному місці й часі. Він наполягає на «інтерактивному контексті», тобто переважному відношенні «текст – читач». Д. Ла Капра бачить основне питання в тому, як саме текст приходить до узгодження зі своїм контекстом та вважає, що каузальні структури не повинні вистроюватися в напрямі «контекст – текст», об'єкт історичного дослідження не вміщується в контекст історичної роботи. Тут доречне «інтертекстуальне» прочитання, якому чуже редукаціоністське спрощення перетворення контексту на домінуючу структуру тексту або навпаки. Д. Ла Капра пропонує, щоб усі джерела тексту були не просто документованими елементами: документи (образи реальності) не мають бути просто «випотрошені» в цілях отримання максимального об'єму корисної інформації. Інтерпретація минулого здійснюється не лише текстом історичного наративу і не лише автором цього тексту і його інтенцією. Тут зв'язок «текст – автор» другорядний, важливіше інтелектуальні зусилля самого читача, процес читання тексту. Твердження Д. Ла Капра цілком відповідає тезі постмодерністської філософії історії про повну інтелектуальну самостійність читача, «перед-розуміння» читачем операцій, здійснюваних автором тексту. Д. Ла Капра виразив дослідницьку інтенцію деконструкції постмодерністської філософії історії: мова гнучка і летюча, вона не тільки дзеркало реальності, вона – частина цієї реальності. Його модель філософії історії можна назвати деконструктивістською субсистемою епістемологічної постмодерністської системи філософії історії: концепт – деконструкція когнітивних принципів історичного знання, структура – переінтерпретація, контекстуалізація, субстрат – сформоване знання: текст, контекст.

Підрозділ 3.3. «*Парадигма постмодернізму з позиції «піднесеного історичного досвіду»*» містить аналіз філософії історії Франкліна Анкерсмита, який пропонує теорію інтенціональної природи історичного тексту: модель сприйняття тексту будується за принципом «сенс – текст», тобто текст породжує суб'єкт, який говорить чи пише. Якісний аспект тексту формується під впливом мети повідомлення, а просторова організація вибирається відповідно до сенсу. Текст притягує увагу читача до своєї форми, а не до відображеної в ньому реальності, тобто не до змісту. Минуле не має сенсу поза тією мовною формою, за допомогою якої воно демонструється. Результатом стає постмодерністське розуміння поняття історичного досвіду. Об'єктом історичного досвіду є об'єкти історії ментальностей, що мають надприродні здібності одночасно бути усередині людини і поза людиною, як би деоб'єктивуючи минуле, розуміючи його як частину нашої ідентичності. Тут об'єктивується не само минуле, а розрізненість між минулим і сьогоденням, вона також стає об'єктом історичного досвіду. В ході пізнання історії ми не «приспосовуємо» світ під себе, а досліджуємо те, що було частиною нас самих, але стало раптом дивним, чужим і невідомим. На думку Ф. Анкерсмита, тут постмодерністська філософія історії й вся філософсько-історична наука взагалі виходять на якісно новий рівень досліджень, що залишає позаду нарративізм і акцентує увагу на аналізі персонального досвіду і його наслідку – колективному історичному досвіді. Філософія історії Ф. Анкерсмита може бути класифікована як розрізнявальна підсистема епістемологічної постмодерністської підсистеми філософії історії. Концептом цієї підсистеми виступає безперервна зміна історичного об'єкта, структурою – ностальгічне переживання минулого, субстратом – історичний досвід.

У четвертому розділі «**Постнеокласична філософія історії як підсистема**» робиться спроба аналізу нової підсистеми філософії історії, узятій в її системному розумінні.

У підрозділі 4.1. «*Новий сенс філософії історії*» визначено, що постнеокласична підсистема філософії історії почала формуватися наприкінці ХХ ст. в руслі культури неоглобалізму, в рамках «*нової світоцілісності*» та постнеокласичної раціональності. Вона поставила проблему синтезу когнітивних практик і методології нового універсалізму, основу якого складають теорії «*культурного плюралізму*», а також ті теорії глобалізації, які постулюють позитивний зв'язок між процесом глобалізації та культурною різноманітністю світу. Виникнення постнеокласичної підсистеми філософії історії було реакцією на виклики постмодернізму, пов'язані із замахом на професію історика і статус самої історичної науки. Постнеокласична філософія історії критикує постмодернізм, а також

класичну та некласичну ментальну підсистему за методологічну односторонність. Новий сенс філософії історії передбачає дихотомічний стиль мислення та синтез різних когнітивних опозицій.

Формування постнеокласичної підсистеми супроводжується переходом від одновимірних інтерпретацій історії до багатовимірних на основі синтезу когнітивних установок класичної і некласичної ментальної підсистем з урахуванням усього того раціонального, що міститься в постмодернізмі. Постнеокласична підсистема виступає за інтегральну версію філософії історії та вважає найпродуктивнішою в історичному дослідженні «теорію середнього рівня» як точку перетину філософської теорії і емпіричних узагальнень.

«Теорії середнього рівня» – це синтетичні теорії, які інтерпретують взаємозв'язок між індивідуальними діями і соціальними структурами, включаючи, з одного боку, розуміння індивідуальних дій, спрямоване на встановлення їх цілей або цінностей, що суб'єктивно мають на увазі, а з іншого – соціальне пояснення цих дій, пов'язане з визначенням їх суті, виявленням стійких взаємозв'язків між ними, закономірностей функціонування і тенденцій змін. Така теорія як форма наукового дослідження має інструментальне значення. Відкидаючи існування універсальної істини, так само як і можливість зображувати минуле «як це було насправді», вона, за своєю епістемологічною природою, оптимістична, бо не просто декларує наявність історичної істини, але обґрунтовує її своєрідність і способи отримання. Тим самим затверджується науковість історії, здатної продукувати істинне знання про свій предмет, і разом з цим розкривається специфіка цього знання. Ця специфіка полягає в тому, що історична теорія носить імовірнісний характер і є за своєю природою об'єктивно-суб'єктивним знанням. Об'єктивним в тому плані, що його основою виступає історична реальність, на яку спрямована пізнавальна активність дослідника з метою її реконструкції. Суб'єктивним в тому відношенні, що це знання несе на собі відбиток часу історика, а також його особових якостей. «Теорія середнього рівня» виходить з визнання діалектичної взаємодії об'єктивного і суб'єктивного начал в історії, знімаючи одвічне питання про те, чи є вона об'єктивним закономірним процесом або непередбачуваним продуктом суб'єктивної діяльності людей. Такий об'єктивно-суб'єктивний характер носить і сама минула дійсність, яка вивчається істориком, що й обумовлює пізнавальну ефективність «теорії середнього рівня».

Підрозділ 4.2. *«Нові підходи до вивчення історичної реальності»* містить аналіз методологічних складових постнеокласичної підсистеми філософії історії. Значна увага приділена ідеям та методам синергетики, яка пропонує новий погляд на природу цілісності історичної реальності та

дозволяє вивчати історичні структури та процеси в альтернативних ситуаціях переходу від хаосу до порядку. Синергетика надає можливість по-новому розглядати такі питання історичного розвитку, як можливість і дійсність, традиції й інновації, минуле та сьогодення, альтернативність і вибір.

В історичній реальності як нелінійному середовищі в точці біфуркації потенційно існує спектр структур (форм організації), які в ній можуть з'явитися. Причому те, які структури можуть виникнути в цьому середовищі, тобто які можливості історичного розвитку, визначається виключно внутрішніми властивостями цього середовища, а не параметрами зовнішнього впливу. В історичній реальності як нелінійному середовищі в ситуації альтернативності приховано поле органічно можливих шляхів її розвитку. Незначні зовнішні дії (випадковості) можуть справити істотний вплив на вибір варіантів цього розвитку. Умовою, при якій незначний вплив (випадковість) може привести до істотних змін системи, є нестійкий стан нелінійного середовища, що означає його чутливість до малих зовнішніх впливів, породжених історичними випадковостями.

Постнеокласична філософія історії пропонує синтетичну концепцію локальних цивілізацій в умовах їх глобальної взаємодії, яка враховує як тенденцію до глобалізації, так і тенденцію до локалізації. Визнаючи існування глобальної конфігурації універсальних символічних форм і навіть глобальної свідомості, постнеокласика застосовує поняття «цивілізація» тільки до тих соціокультурних утворень, які мають творчу здатність виробляти (чи переробляти) універсальні символи, тобто здатність до комунікації, засвоєння і тлумачення універсальних ідіом і значень. В рамках такого розуміння цивілізації визнається, що в сучасному світі, з одного боку, йде процес глобалізації, а з іншого – зростає значення цивілізаційних відмінностей. Універсальні ідіоми і значення сприймаються і осмислюються людьми через цивілізаційну призму свого історичного досвіду, який протиставляється «семіотичному імперіалізму» глобальної культури.

У підрозділі 4.3. «Когнітивна стратегія постнеокласичної філософії історії» охарактеризовані основні принципи наукового дослідження постнеокласичної підсистеми філософії історії. Виділені три принципи: історизму, об'єктивізму та холізму. В принципі історизму виділяється три аспекти: визнання того, що кожна епоха є унікальним проявом людського духу з властивими їй культурою і цінностями; розуміння того, що завдання історика полягає не просто в тому, щоб розкрити подібні відмінності, але і пояснити їх, занурюючи в історичний контекст, бо предмет історичного дослідження не можна виривати з навколишнього оточення; вимога не

розглядати історичні події в ізоляції, а представляти історію як процес і зв'язок між подіями в часі.

Основою принципу об'єктивізму є визнання минулого як об'єктивної реальності та можливість отримання наукового знання, адекватного історичній реальності. Історична об'єктивність в межах цього принципу розуміється як відношення взаємного діалогу між досліджуваним предметом і суб'єктом, що його досліджує. Історичне знання завжди носить суб'єктивний відбиток епохи й індивідуальної культури історика, проте це не відмінняє необхідності прагнення до об'єктивності, до адекватного відтворення минулого. В якості об'єкту історичного дослідження розрізняється минуле як таке, що пройшло (і змінило світ певним чином), і минуле як присутнє в сьогоденні за допомогою нашої пам'яті. Трактування принципу об'єктивізму через відношення взаємного діалогу між істориком (суб'єктом) та історичною реальністю (об'єктом) надає можливість зрозуміти, чому в історичній науці постійно конкурують різні точки зору, а кожне покоління переписує історію.

Принцип холізму відновлює домагання історичної науки на осягнення минулого як «цілісної матерії» та ставить питання про необхідність глобального синтезу на основі інтеграції мікро- і макроісторії, нарративу й метатеорії. Постнеокласична підсистема оперує кореспондуючою концепцією істини. Наукова істина стає завжди контекстна і констатується за умови прийняття методологічних постулатів, на основі яких сконструйована конкретна дослідницька ситуація. В історичних дослідженнях пошук наукової істини завжди пов'язаний з вивченням конкретних історичних подій або з побудовою історичних теорій. Обидва підходи вирішують проблему об'єктивності: теоретична історія намагається виявити істину, очищену від конкретних рис, а історія подій бажає виявити істину, надану у повноті нюансів конкретної події. Спираючись на кореспондуючу концепцію істини, постнеокласики прагнуть реконструювати історичну реальність в усій її повноті, конкретності й складності та приходять до третього принципу постнеокласичної філософії історії – принципу холізму. Цей принцип орієнтує історика, з одного боку, на необхідність цілісного вивчення предмета дослідження, а з іншого – на вивчення історичної реальності як ієрархії «цілісностей», що не зводяться до частин, з яких складаються. При цьому підкреслюється, що в розумінні цих частин має бути неодмінно присутнє відчуття цілого як контексту.

Можна констатувати створення нової постнеокласичної підсистеми філософії історії. Концептом цієї підсистеми виступають принципи історизму, об'єктивізму і холізму, структурою – теорії середнього рівня,

субстратом – категорії «інтертекстуальності» тексту й історичного контексту.

Висновки містять основні результати дослідження типології сучасної системи філософії історії, які визначають його подальші теоретичні перспективи розвитку та підтверджують нове вирішення наукової проблеми філософського осмислення історичної свідомості, що має принципове значення для відновлення синтезуючого потенціалу історичного знання на сучасному рівні.

Викладене у дисертації підсумовують такі узагальнюючі положення:

1. Проблемна ситуація, в якій сформувалася досліджувана наукова тема, характеризується дослідницькими лакунами та когнітивними протиріччями при домінуванні якісних, невизначених сторін проблеми. Пагубний розрив, що існує між «історією філософів» і «історією істориків», призводить до усвідомлення необхідності їх зближення в процесі освоєння єдиного історичного досвіду. Пріоритет має бути відданий філософському розгляду історичного знання та його місця у ряді інших наук про суспільство, але з обов'язковим врахуванням значущості поглядів на історію самих істориків.

2. Історичне дослідження в рамках різних соціокультурних і епістемологічних контекстів, типів наукової раціональності й стилів історичного мислення, поки ще не отримало своєї концептуальної інтерпретації. В ситуації методологічного плюралізму різні когнітивні практики необхідно звести до деяких дискурсивних типів чи моделей, а також на базі загальних для них індикаторів виокремити притаманні кожній з них еталони науковості.

3. Вивчення філософії історії вимагає нового методологічного підходу, який би враховував надбання класичної філософії історії, наслідки «антропологічного» та «лінгвістичного» поворотів, основні відмінності між якими полягають в різному розумінні їх представниками основних індикативних параметрів історичного дослідження та його когнітивних принципів.

4. Типологія сучасної філософії історії вимагає уточнення її категоріального апарату. Об'єктом філософії історії виступає тотальність історичних фактів і закономірностей. Предмет філософії історії – знання про загальні, первинні витоки й причини всесвітньої або будь-якої локальної історії; знання про сенс, фундаментальну періодизацію та процесуальну форму історії; знання про методологію пізнання історії; змістом предмета філософії історії є взаємно детерміновані процеси філософського пошуку, що закономірно змінюються від загальних філософсько-історичних понять й підстав, які дозволяють міркувати про історію в специфічних термінах стадій і фаз історичного розвитку, до

формування та дослідження специфічної мови історії; об'єм предмета філософії історії дорівнює сумі аспектів об'єкту наукового пізнання філософії історії: онтологічного, гносеологічного, аксіологічного та варіацій цих аспектів.

5. Системним методом обґрунтована цілісність і типологія сучасної філософії історії. Виділена система філософії історії як система відкрита й варіативна, здатна включати нове значення на рівні субстрату, структури або концепту. Система специфікована на онтологічну, епістемологічну та аксіологічну підсистеми філософії історії. Відповідно варіативність концепту, структури і субстрату вказаних систем провокує існування безлічі їх різних субсистем. Кожна задана підсистема і субсистема несе в собі аспекти інших систем (підсистем), реалізує себе в особливих філософсько-історичних категоріях, залежить від типу й рівня філософської рефлексії.

6. Виділені характерні риси неklasичної ментальної підсистеми філософії історії, які зводяться до міждисциплінарності, що розуміється як плідна взаємодія зі всіма соціальними науками, до установки на відкриття інакості минулих епох, встановлення образу іншого минулого, а також до незвичної сфери проблематики: особлива увага приділяється символіці повсякденного життя, манері поведінки, звичкам, жестам, ритуалам і церемоніям. Об'єктом філософсько-історичних досліджень ментальної підсистеми є картина «тотальної» історії. Найважливіший постулат ментальної філософії історії – вивчення людини в усьому різноманітті її проявів. Звідси і потреба в «тотальній історії» як противага й компенсація розчленовування історичного об'єкту.

7. Виявлені й досліджені основи евристики і проблеми постмодерністської підсистеми філософії історії. Визначено, що розгляд історії постмодерністською філософією історії здійснюється як інтерпретативна діяльність мислення по визначенню і примноженню сенсів тексту історичного наративу. Об'єктом постмодерністської філософії історії виступає текст історичного наративу як особлива знакова система й смислова реальність. Завдання її полягає в розшифровці символів цієї знакової системи лінгвістичними засобами та методами. Визначено, що аналітичний філософсько-історичний наративізм є теорія індивідуального історичного тексту, а постмодерністський варіант вказаного наративізму – теорія усієї практики історії, що розуміється як історичний текст в цілому.

8. Визначено, що постнеокласична філософія історії почала формуватися наприкінці ХХ ст. в руслі культури неоглобалізму, в рамках «нової світо-цілісності» та постнеокласичної раціональності. Вона поставила проблему синтезу когнітивних практик і методології нового універсалізму, основу якого складають теорії «культурного плюралізму», а

також ті теорії глобалізації, які постулюють позитивний зв'язок між процесом глобалізації та культурною різноманітністю світу.

9. Методологічними складовими постнеокласичної філософії історії виступають методи синергетики, яка пропонує новий погляд на природу цілісності історичної реальності та дозволяє вивчати історичні структури та процеси в альтернативних ситуаціях переходу від хаосу до порядку, а також синтетична концепція локальних цивілізацій в умовах їх глобальної взаємодії, яка враховує як тенденцію до глобалізації, так і тенденцію до локалізації.

10. На основі можливостей застосування нових підходів до вивчення історичної реальності та обґрунтування правомірності системної характеристики постнеокласичної філософії історії констатується існування нового методологічного напрямку пізнання історичної реальності.

11. Когнітивна стратегія постнеокласичної підсистеми філософії історії може бути зведена до принципів історизму, об'єктивізму і холізму. Принцип історизму передбачає визнання унікальності кожної епохи, контекстність у виявленні цієї унікальності та необхідність взаємозв'язків історичних подій. Принцип об'єктивізму вимагає встановлення взаємного діалогу між істориком (суб'єктом) й історичною реальністю (об'єктом). Принцип холізму відновлює домагання історичної науки на цілісне осягнення минулого.

12. Постнеокласична підсистема філософії історії демонструє, з одного боку, метаісторичну наративність як принцип історичного мислення, який логічно протистоїть всякій науковій об'єктивності в уявленні минулого як історії; з іншого боку, міцні академічні традиції й процедури професійних істориків з їх прихильністю до раціонального методу, який забезпечує знання, що претендує на об'єктивність. Своє завдання постнеокласична підсистема бачить в тому, щоб примирити ці дві сторони, показавши, що історична об'єктивність може бути легітимована у рамках наративістської теорії історії. Плюралізм точок зору розглядається нею не як заперечення об'єктивності історичної інтерпретації, а як реалізація цієї об'єктивності: історична інтерпретація або розглядається крізь призму різних поглядів, що співвідносяться з різними ідентичностями, або вбирає їх в себе як комплементарні.

13. Філософське осмислення ключових підсистем сучасної філософії історії може по-новому зорієнтувати дослідницьку практику у вивченні історичних процесів, дозволить більш глибоко проникнути в просторово-часову сферу історичного дослідження, краще розібратися в суперечливій діалектиці минулого і сьогодення. Когнітивний потенціал постнеокласичної підсистеми філософії історії надає практичну

можливість здійснювати ефективний методологічний вибір при вирішенні широкого класу дослідницьких завдань. Цей методологічний спектр необхідний для обґрунтування загальної методологічної стратегії та досягнення узгодженості між різними пізнавальними конфігураціями, які складають єдине поле сучасної філософії історії.

**Список опублікованих автором праць за темою дисертації:
Монографія**

Добролюбська Ю. А. Філософія історії: типи та моделі / Юлія Андріївна Добролюбська. — Одеса: Астропринт, 2010. — 232 с.

Підручники та навчальні посібники

1. Добролюбская Ю. А. Школа «Анналов» — Новая историческая наука / Ю. А. Добролюбская, А. О. Добролюбский, С. С. Мохненко. — Одесса–Херсон–Москва: Звездапад, 2000. — 188 с.

2. Добролюбська Ю. А. Нариси історії «Нової історичної науки» / Ю. А. Добролюбська, А. О. Добролюбський, С. С. Мохненко — Одеса–Херсон: Звездапад, 2001. — 194 с.

3. Добролюбська Ю. А. Культура перед обличчям інстинкту. Книга для читання / Юлія Андріївна Добролюбська. — Одеса: ПДПУ, 2003. — 124 с.

4. Добролюбська Ю. А. Західноєвропейське середньовіччя XI — XV століть. Документи та матеріали / Юлія Андріївна Добролюбська. — Одеса: Астропринт, 2007. — 328 с.

Статті у фахових виданнях, зареєстрованих у ВАК України

1. Добролюбская Ю. А. Амулет с дельфинами, найденный под Одессой / Ю. А. Добролюбская, А. И. Кавалеров // Перспективи. — №2. — Одеса, 1998. — С. 34-37.

2. Добролюбська Ю. А. Філософські проблеми дослідження ментальностей у працях Жоржа Дюбі / Ю. А. Добролюбська // Наукове пізнання: методологія та технологія. — Вип.1 (3). — Одеса: Астропринт, 1999. — С. 79-84.

3. Добролюбська Ю. А. Антропологічна методологія вивчення історичного часу / Ю. А. Добролюбська // Наукове пізнання: методологія та технологія. — Вип.1-2 (4-5). — Одеса: Астропринт, 2000. — С. 24-29.

4. Добролюбська Ю. А. Ментальність як ґрунт культури та цивілізації в працях Люс'єна Февра / Ю. А. Добролюбська // Перспективи. — №2 (10). — Одеса, 2000. — С. 16-23.

5. Добролюбська Ю. А. Формування та становлення танатології в працях М. Вовеля / Ю. А. Добролюбська // Перспективи. — №4 (12). — Одеса, 2000. — С. 30-35.

6. Добролюбская Ю. А. Рождение исторической антропологии / Ю. А. Добролюбская // Наукове пізнання: методологія та технологія. — Вип.1. — Одеса: Астропринт, 2001 (7). — С. 45-48.

7. Добролюбська Ю. А. Формування уявлення про тотальність та історичні зміни у сучасній культурній антропології / Ю. А. Добролюбська // Перспективи. — Вип. 3 (15). — Одеса, 2001. — С. 76-81.

8. Добролюбська Ю. А. Антропологічний еволюціонізм Джуліана Стюарда і Леслі Уайту / Ю. А. Добролюбська // Культура народів Причорномор'я. — № 30. — Симферополь, 2002. — С. 146-149.

9. Добролюбська Ю. А. Культурний релятивізм в антропології М. Херсковича / Ю. А. Добролюбська // Наукове пізнання: методологія та технологія. — Вип. 1. — Одеса: Астропринт, 2002. — С. 75-79.

10. Добролюбська Ю. А. «Нова історична наука» на шляху до сучасної антропології / Ю. А. Добролюбська // Грані. — №6 (26). — 2002. — С. 69-74.

11. Добролюбська Ю. А. Тип мислення та рівень культури: проблема співвідношення / Ю. А. Добролюбська // Культура народів Причорномор'я. — №35. — Симферополь, 2002. — С. 125-129.

12. Добролюбська Ю. А. Розуміння проблеми енкulturації у сучасній культурній антропології / Ю. А. Добролюбська // Перспективи. — №2 (18). — Одеса, 2002. — С. 55-59.

13. Добролюбська Ю. А. «Чисті системи» Альфреда Крьюбера / Ю. А. Добролюбська // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці. — Вип.8. — Запоріжжя: Просвіта, 2002. — С. 121-125.

14. Добролюбська Ю. А. «Екстатичні» стани свідомості / Ю. А. Добролюбська // Вестник СевГТУ. — Вып.46. Философия. — Севастополь: Изд-во СевГТУ, 2003. — С. 45-55.

15. Добролюбська Ю. А. Етологічні основи клептопаразитизму та альтруїзму / Ю. А. Добролюбська // Грані. — №5 (31). — 2003. — С. 122-127.

16. Добролюбська Ю. А. Загальна характеристика расистського та соціально-біологічного дослідження культур / Ю. А. Добролюбська // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці. — Вип.10. — Запоріжжя: Просвіта, 2003. — С. 84-88.

17. Добролюбська Ю. А. Філософсько-етологічне підґрунтя суспільної ієрархії / Ю. А. Добролюбська // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці. — Вип.11. — Запоріжжя: Просвіта, 2003. — С. 56-63.

18. Добролюбская Ю. А. Психологические типы культур и национальный характер / Ю. А. Добролюбская // Наукове пізнання: методологія та технологія. — Вип.1 (11). — Одеса: Астропринт, 2003. — С. 21-26.

19. Добролюбська Ю. А. Інстинктивно-генетичні програми соціокультурної поведінки людини / Ю. А. Добролюбська // Культура народів Причорномор'я. — №48. — Симферополь, 2004. — С. 132- 138.

20. Добролюбська Ю. А. Традиція та інновації антропологічної методології історичних досліджень / Ю. А. Добролюбська // Культура народів Причорномор'я. — №183. — Т. 2. — Симферополь, 2010. — С. 140-145.

21. Добролюбська Ю. А. «Історичний досвід» у постмодерністській філософії історії / Ю. А. Добролюбська // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. — Вип. 40. — Київ: ВІР УАН, 2010. — С. 210-216.

22. Добролюбська Ю. А. Методологія вивчення минулого соціуму очима історичної антропології / Ю. А. Добролюбська // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці. — Вип. 26. — Запоріжжя: Просвіта, 2010. — С. 38-44.

Статті в інших наукових збірках та матеріалах конференцій

1. Добролюбська Ю. А. Антропологічна методологія дослідження матеріальної цивілізації в працях Фернана Броделя / Ю. А. Добролюбська, А. О. Добролюбський // Південний архів. — Вип. II. — Херсон: Айлант, 1999. — С. 102-107.

2. Добролюбська Ю. А. Антропологічна методологія історичних досліджень: три шляхи / Ю. А. Добролюбська // Розвиток історичного мислення як засіб формування особистості, її інтелекту та творчих здібностей. Збірник статей. — Одеса: Астропринт, 1999. — С. 193-197.

3. Добролюбська Ю. А. Історична антропологія про проблему смерті чи «Виникнення чистилища» Жака Ле Гоффа / Ю. А. Добролюбська // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Збірник наукових праць. — Вип.3. — Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 1999. — С. 182-185.

4. Добролюбская Ю. А. «Храни меня, мой талисман...» / Ю. А. Добролюбская, А. О. Добролюбский // Stratum plus. ВАШ археологический журнал. — Кишинёв: Высшая Антропологическая школа, 1999. — №6. — С. 334-337.

5. Добролюбська Ю. А. Темпорально-історичні погляди Фернана Броделя та їх значення для сучасної української науки / Ю. А. Добролюбська // Південний архів. — Вип.3. — Херсон: Айлант, 2000. — С. 40-46.

6. Добролюбская Ю. А. Культурная антропология — научно-педагогические перспективы / Ю. А. Добролюбская // Виховання і культура. Міжнародний науково-практичний журнал. — №1 (1). — липень-серпень 2001 року. — С. 30-34.

7. Добролюбская Ю. А. Проблемы введения учебного курса «Философия истории» / Ю. А. Добролюбская // Матеріали VI міжнародної науково-методичної конференції «Удосконалення підготовки фахівців». 28-30 травня 2001 р. — Одеса: Астропринт, 2001. — С. 202.

8. Добролюбська Ю. А. Методологія «місць історичної пам'яті» П'єра Нора / Ю. А. Добролюбська, І. А. Будикін // Історичний досвід і сучасність. Матеріали 8 наукової студентської конференції «Суспільство і людина». — Вип.8. — Одеса: ПДПУ, 2002. — С. 5-8.

9. Добролюбська Ю. А. Проблеми викладання курсу «Історія світової цивілізації» / Ю. А. Добролюбська // Матеріали VII міжнародної науково-методичної конференції «Удосконалення підготовки фахівців». 28-30 травня 2002 р. — Одеса: Астропринт, 2002. — С. 225-226.

10. Добролюбская Ю. А. Возникновение культурно-антропологической парадигмы / Ю. А. Добролюбская // Постметодика. — 2002. — №7-8. — С. 99-103.

11. Добролюбская Ю. А. Измененные состояния сознания в свете исследований культурной антропологии / Ю. А. Добролюбская // Credo new. Теоретический журнал. — №2 (34). — Санкт-Петербург, 2003. — С. 124-137.

12. Добролюбська Ю. А. Символічна культурологія Кліфорда Гірца / Ю. А. Добролюбська, І. А. Будикін // Історичний досвід і сучасність. Матеріали IX наукової студентської конференції. — Вип.9. — Одеса: ПДПУ, 2003. — С. 13-15.

13. Добролюбская Ю. А. Становление культурно-антропологической парадигмы в современной археологии // Ю. А. Добролюбская / Credo new. Теоретический журнал. — №3 (35). — Санкт-Петербург, 2003. — С. 82-92.

14. Добролюбская Ю. А. Возникновение исторического мифа о «праве первой ночи» / Ю. А. Добролюбская, Т. И. Фуклева // Материалы научно-практической конференции «Перспективные разработки науки и техники». — Том. 11. История. — Белгород — Днепропетровск, 2004. — С. 5-9.

15. Добролюбська Ю. А. Культурологічна теорія Т. Парсонса / Ю. А. Добролюбська, К. А. Петрова // Історичний досвід і сучасність. Матеріали X наукової студентської конференції, присвяченої пам'яті В. І. Шамко. — Одеса: ПДПУ, 2004. — С. 15-18.

16. Добролюбська Ю. А. Ціннісне-змістовний історичний досвід християнства / Ю. А. Добролюбська // Матеріали I Міжнародної науково-

практичної конференції «Науковий потенціал світу 2004». 1-15 листопада 2004 р. — Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. — С. 49-51.

17. Добролюбська Ю. А. Проблема «відкриття дитинства» у середньовіччі / Ю. А. Добролюбська, Т. І. Фуклева // Історичний досвід і сучасність. Матеріали XI наукової студентської конференції, присвяченої 60-річчю Перемоги в Великій Вітчизняній війні. — Вип.11. — Одеса: ПДПУ, 2005. — С. 67-68.

18. Добролюбська Ю. А. Рут Бенедикт та навчання об етосі культури / Ю. А. Добролюбська, Н. В. Купар // Історіосфера. — Одеса: Анна, 2006. — С. 68-71.

19. Добролюбська Ю. А. Міфологія «права першої ночі» / Ю. А. Добролюбська // Історіосфера. — Одеса: Анна, 2007. — С.108-113.

20. Добролюбська Ю. А. Альбігойська ересь у повсякденній ментальності селян Монтайю // Ю. А. Добролюбська, А. В. Завгороднюк // Історіосфера. — Одеса: ЦВТ, 2008. — С. 53-55.

21. Добролюбська Ю. А. Англія часів Реставрації очима Семюеля Піпса / Ю. А. Добролюбська, Т. В. Затушевська // Історіосфера. — Одеса: ЦВТ, 2009. — С. 19-23.

22. Добролюбська Ю. А. Антропологічне підґрунтя суспільної ієрархічності / Ю. А. Добролюбська // Життя і пам'ять. Наукова збірка, присвячена пам'яті В. І. Шамко. — Одеса: Наука і техніка, 2009. — С. 87-92.

23. Добролюбська Ю. А. Проблематика сучасних історико-антропологічних досліджень / Ю. А. Добролюбська // Історіосфера. — Одеса: ЦВТ, 2010. — С. 15-23.

24. Добролюбська Ю. А. Історична реконструкція і репрезентація у філософії історії Ханса Келлнера / Ю. А. Добролюбська // Традиції та інновації в науці та освіті XXI століття. Матеріали міжнародної наукової конференції. 30 вересня – 1 жовтня 2010 р. — Одеса, 2010. — С. 76-78.

АНОТАЦІЇ

Добролюбська Ю. А. Типологія сучасної системи філософії історії. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2011.

Дисертація присвячена типології сучасної філософії історії в контексті системного підходу. Запропоноване визначення об'єкту та

предмету філософії історії, виділені ключові підсистеми сучасної філософії історії.

Надана конструктивна оцінка методології історичної школи «Анналів», встановлені характерні риси та особливості розуміння ментальності як основи пізнавальної теорії. Проаналізована специфіка антропологічної методології вивчення історичних процесів як неklasичної ментальної підсистеми філософії історії.

Прояснений механізм постмодерністських інновацій в філософії історії, особливості застосування постмодерністського підходу до дослідження історичних процесів та специфіка дослідницької стратегії.

Співвіднесені методологічні протиріччя та точки перетину між класичним трактуванням історичного процесу, неklasичною ментальною та постмодерністською підсистемами. Доведене існування постнеокласичної підсистеми філософії історії та наявність її когнітивної стратегії.

Ключові слова: об'єкт та предмет філософії історії, система філософії історії, неklasична ментальна підсистема, постмодерністська підсистема, постнеокласична підсистема, когнітивна стратегія.

Добролюбская Ю. А. Типология современной системы философии истории. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2011.

Диссертация посвящена типологии современной философии истории в контексте системного подхода. Предлагается определение объекта и предмета современной философии истории. Задается разделение системы философии истории на онтологическую, эпистемологическую и аксиологическую подсистемы. Системный подход в сочетании с типологией научного знания дает возможность предложить типологию современной философии истории. В результате выделяются такие подсистемы современной философии истории: неклассическая ментальная, выраженная в безусловной гегемонии идейного наследства школы «Анналов»; постмодернистская, ставшая следствием «лингвистического поворота»; постнеоклассическая, находящаяся в состоянии становления. Указанные три подсистемы составляют систему современной философии истории, которая характеризуется сосуществованием и противостоянием трех мощных познавательных стратегий, каждая из которых несет в себе несомненные отпечатки парадигмальности.

Дана конструктивная оценка научно-исследовательской и методологической деятельности исторической школы «Анналов», установлены характерные черты и особенности понимания ментальности как основы познавательной теории. Отличительными чертами ментальной философии истории стал мощный антропологический заряд, превративший ее в науку о человеке в обществе, социальной группе и времени, замена истории-рассказа на историю-проблему, интенсификация познавательных усилий ученого-историка. Проанализирована специфика когнитивной стратегии антропологической методологии изучения исторических процессов в рамках неклассической ментальной подсистемы философии истории, выявлены ее противоречия.

Прояснен механизм постмодернистских инноваций в философии истории, особенности применения постмодернистского подхода к исследованию исторических процессов. Она сконцентрирована на понимании текста как языкового явления и как объективной реальности, на соотношении объективной исторической реальности и реальности текста исторического нарратива и на соотношении художественной реальности и объективной реальности. Постмодернистская философия истории приходит к новой редакции роли исторического нарратива в интерпретации истории и допускает полную интеллектуальную самостоятельность читателя. Выявлена специфика предмета и исследовательской стратегии постмодернизма с позиции «возвышенного исторического опыта». Объектом исторического опыта являются объекты истории ментальностей, находящиеся внутри человека и вне его, объективируется не само прошлое, а разрозненность между прошлым и настоящим, становящаяся объектом исторического опыта.

Соотнесены методологические противоречия и точки пересечения между классическим пониманием исторического процесса, неклассической ментальной и постмодернистской подсистемами, доказана возможность выведения «средней позиции» в процессе формирования постнеоклассической подсистемы философии истории. Постнеоклассическая подсистема выступает за интегральную версию философии истории и считает самой производительной в историческом исследовании «теорию среднего уровня». «Теории среднего уровня» интерпретируют взаимосвязь между индивидуальными действиями и социальными структурами, включая понимание индивидуальных действий, направленное на установление их целей или ценностей, которые субъективно имеются в виду, а также социальное объяснение этих действий, связанное с определением их сути, выявлением стойких взаимосвязей между ними, закономерностей функционирования и тенденций изменения.

Констатируется существование когнитивной стратегии постнеоклассической подсистемы философии истории, которая может быть сведена к трем принципам: историзма, объективизма и холизма. Постнеоклассическая подсистема оперирует корреспондентной концепцией истины. Научная истина всегда контекстна и констатируется при условии принятия методологических постулатов, на основе которых сконструирована конкретная исследовательская ситуация. В исторических исследованиях поиск научной истины всегда связан или с изучением конкретных исторических событий, или с построением исторических теорий. Оба подхода разрешают проблему объективности: теоретическая история пытается выявить истину, очищенную от конкретных черт, а история событий желает выявить истину, предоставленную в полноте нюансов конкретного события.

Ключевые слова: объект и предмет философии истории, система философии истории, неклассическая ментальная подсистема, постмодернистская подсистема, постнеоклассическая подсистема, когнитивная стратегия.

Dobrolyubskaya Y. A. Typology of the modern system of philosophy of history. – Manuscript.

Thesis submitted in fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, specialty 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. State establishment «South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Odessa, 2011.

The thesis dedicates to the typology of modern philosophy of history in the context of systematic approach. It suggests determination of the object and the subject of philosophy of history, determines out the key subsystems of modern philosophy of history.

The work gives evaluation of methodology of the historical school «Annals», discloses the characteristic features of understanding mentality as a basis of cognitive theory. There is given analysis of specifics anthropological methodology of studying historical processes as a non-classical mental subsystem.

The research makes clear the peculiarities of application of the post-modern approach to the study of historical processes and specifics of the research strategy.

There are correlated methodological contradictions and intersections between classic interpretation of history, non-classical mental and post-modern subsystems. The work proves the existence of post-neoclassical subsystem of philosophy of history and its cognitive strategy.

Keywords: object and subject of philosophy of history, system of philosophy of history, non-classical mental subsystem, post-modern subsystem, post-neoclassical subsystem, cognitive strategy.